

Autonomia Țării Făgărașului: trăsături și limite

Documentele de la începutul secolului al XIII-lea înregistrează în Transilvania un tip de structură socio-economică și teritorială diferită de comitatele regale, numite *terra* (*terra Siculorum*, *terra Blacorum*). Create de regalitate în scopul unei mai bune organizări a apărării hotarelor după părerea unor istorici, formate independent și chiar anterior intervenției regale, după părerea altor istorici, există totuși un relativ consens în ceea ce privește funcționarea autonomă a acestor structuri, care au instituții proprii, alese de ele însele, constituie o colectivitate de drept bazată pe dreptul consuetudinar al țării (*consuetudo terrae*) și cu o structură socială relativ orizontală, care se feudalizează într-un ritm mult mai încet decât restul societății transilvane. Dacă în cazul coloniștilor occidentali, sașii din Transilvania, natura și evoluția acestor forme ale autonomiei sunt mai bine cunoscute datorită izvoarelor mai numeroase și mai bogate în informații, în cazul secuilor și a românilor insuficiența și laconismul acestor izvoare lasă loc ipotezelor generatoare de controverse istoriografice.

Țara Făgărașului este amintită pentru prima dată într-o diplomă regală din anul 1222, care se referă doar tangențial la *terra Siculorum* și *terra Blacorum*, în contextul privilegiilor de care se bucurau cavalerii teutoni, instalați în Țara Bârsei cu un deceniu mai înainte. Chiar și așa însă, documentul demonstrează similitudinea statutelor juridice ale celor două țări, scutirea cavalerilor de plătirea vămii la trecerea pe teritoriul celor două țări presupunând o relație de dependență a acestora față de regat, care permitea regelui să intervină în administrarea unor venituri de aici. În cazul Țării Făgărașului, intervenția regalității este certificată și de alte izvoare, încă de la începutul secolului al XIII-lea, prin instalarea călugărilor cistercieni la Kerz și prin crearea unor sate de coloniști sași la sud de Olt, care nu puteau să nu provoace perturbări în funcționarea autonomiei românilor făgărașeni. Pentru întemeierea mănăstirii, regele a dăruit ordinului cistercian a fâșie de pământ, care se întindea de la Olt până la munți, iar pentru protejarea fațadei răsăritene a defileului Oltului, va separa de restul țării teritoriul care începea la Olt, de la satul Avrig, colonizat de sași, și mergea din nou până la creasta munților. În partea opusă, în zona dintre Olt și munții Perșani, la o dată mai greu de precizat, dar nu mai târziu de începutul secolului al XIII-lea, au fost create deasemenea o serie de comunități catolice. În aceste condiții, cel puțin din

punct de vedere teritorial, autonomia fĂgĂrașeanĂ a fost amputatĂ în mod drastic.

Inviaza tĂtarĂ din 1241 a bulversat și Țara FĂgĂrașului, mai multe documente din deceniile urmĂtoare insistĂnd asupra dimensiunilor catastrofale ale distrugerilor provocate, eforturile depuse pentru reconstrucția țării dovededind veridicitatea acestor informații, în ciuda exagerĂrilor caracteristice acestor izvoare. În 1264 Ștefan, pe atunci rege tĂnĂr și duce al Transilvaniei, va lua sub speciala sa protecție mĂnĂstirea de la Kerz, acordĂndu-i libertĂțile de care se bucurau și sibiienii. Probabil cĂ în acest context trebuie plasatĂ și constituirea primului domeniu nobiliar pe teritoriul Țării FĂgĂrașului: un document regal din 1291 restituie lui CsĂk Ugrin, fost voievod al Transilvaniei în 1275-1276, moșiile FĂgĂraș și SĂmbĂta, dobĂndite dupĂ cum susține acesta, încă de pĂrintele sĂu, Posa. Instalarea acestei puternice familii în chiar inima țării echivaleazĂ, dupĂ pĂrerea unor istorici, cu lichidarea, fie și temporarĂ, a autonomiei romĂnilor din Țara FĂgĂrașului, cel puțin sub aspect politico-administrativ, iar tradiția istoricĂ, acceptatĂ ca atare de mulți istorici, a legat de acest moment descĂlecatul legendarului Negru VodĂ. Nu deținem nici o informație despre menținerea stĂpĂnirii familiei CsĂk în condițiile tulburi din perioada luptelor care au marcat instalarea dinastiei angevine, abia la sfĂrșitul acestei perioade, cĂnd Carol Robert reușește sĂ lichideze rezistența unor forțe locale din Transilvania, Țara FĂgĂrașului reapare în izvoare. În 1322 regele confirmĂ și extinde privilegiile mĂnĂstirii de la Kerz, înșirĂnd pentru prima datĂ și satele stĂpĂnite de cisterieni la data respectivĂ. Nu poate fi intĂmplĂtor faptul cĂ lista nu cuprinde nici un sat de la sud de Olt (în afarĂ de cele de pe teritoriul dĂruit mĂnĂstirii încă de la întemeierea ei: Kerz și CĂrțișoara), absența unor danii din Țara FĂgĂrașului explicĂndu-se, foarte probabil, prin absența domeniilor nobiliare, ai cĂror titulari sĂ fi putut sĂ facĂ danii pioase mĂnĂstirii dupĂ obiceiul vremii. Probabil cĂ așă cum s-a intĂmplat și cu alte zone cu populație romĂneascĂ majoritarĂ (Banat, Maramureș, Hațeg), regalitatea n-a intervenit în structurile interne ale acestor comunități, mulțumindu-se sĂ și instaureze controlul prin instalarea unui reprezentant în fortificația care domina zona. Singura excepție o reprezintĂ domeniul fiilor lui Barnaba, în regiunea de rĂsarit a Țării FĂgĂrașului, între munții Perșani și Olt, dĂruitĂ în 1374 de domnul Țării RomĂnești rudei sale de sĂnge Dobokai LĂszlĂ. Cu alte cuvinte, este vorba de aceeași regiune care fusese ruptĂ din Țara FĂgĂrașului încă de la începutul secolului al XIII-lea.

În cadrul încercĂrilor de stabilizare a raporturilor dintre regalitate și voievodul romĂnilor de la sud de Carpați, acordarea Țării FĂgĂrașului,

alături de Lovișteea drept feud, a avut consecințe importante și pentru structurile existente aici.

Din puținele documente de care dispunem pentru secolul dominației muntene în Țara Făgărașului, rezultă că procesul de diferențiere socială s-a accelerat în mod semnificativ, constituirea unei elite mergând în mod corelat cu aservirea satelor libere, provocând și feudalizarea unor instituții ale autonomiei făgărășene. Domnii munteni n-au depășit totuși nici ei limitele intervențiilor regale din epocile anterioare, lăsând instituțiilor locale un larg câmp de manifestare. Foarte probabil că și ei s-au mulțumit cu instalarea unui dregător domnesc în cetatea de la Făgăraș, care s-a substituit poate reprezentantului regalității de până atunci. Documentele domnești păstrate din această perioadă se referă în exclusivitate la dani, sau chiar mai des la confirmări ale stăpânirilor boierești din regiune, și reflectă desfășurarea unui proces similar cu cel care se desfășura în celelalte districte românești din Transilvania și Banat. Acolo însă, cnezii și voievozii români s-au străduit să-și oficializeze stăpânirile patrimoniale prin diplomele emise de regalitate, autoritatea politică suprapusă. Faptul că Țara Făgărașului s-a aflat în această perioadă sub stăpânirea domnilor Țării Românești a făcut ca aici să se impună terminologia socială de la sud de Carpați: boieri și vecini.

Semnele cele mai clare și sigure ale menținerii autonomiei Țării Făgărașului în această perioadă sunt instituția juzilor țării și menținerea unui sigiliu propriu. Un document din 1413 atesta existența juzilor Țării Făgărașului (*iudices terrae Fugrasch*), a bătrânilor jurați (*seniores terrae*) și a unui sigiliu (*sigillum terrae Fugrasch*). Chiar dacă terminologia utilizată este cea obișnuită în documentele emise de scaunele săsești, existența instituțiilor și a sigiliului este în afara oricărei îndoieli. Arhivele Statului din Budapesta păstrează și acum acest important monument sigilografic. Având reprezentați în câmpul sigilar doi pești (probabil păstravi), una din principalele bogății naturale ale țării, pecetea de dimensiuni mici (2,8 cm) se păstrează din păcate într-o stare de conservare precară, care nu permite o lectură sigură a legendei. Cum în textul documentului se specifică însă în mod explicit că este vorba de sigiliul Țării Făgărașului, credem că cea mai plauzibilă întregire a legendei ar fi *Sigillum terrae fogoros*. Contrar unor păreri exprimate anterior, credem deasemenea că acest sigiliu nu a fost instituit de domnul Țării Românești, care nu avea nici un interes să întărească autonomia instituțională a ducatului, ci exista dinainte de obținerea feudei. Legăturile strânse și permanente cu scaunele săsești din nord și vest, care pătrund în lumina documentelor mai ales sub forma lor conflictuală, dar care au fost în esența lor pașnice și intense, au putut

determina și preluarea unor practici și instituții juridico-administrative. Folosirea peceteii proprii de către făgărășeni are de altfel analogii bune și în istoria altor districte românești. Strict contemporan cu documentul amintit, există informații despre folosirea peceteii proprii și de către adunările din Țara Hațegului, în absența castelanului de la aceste adunări. Din păcate exemplarul din 1413 este singurul păstrat, dar amintirea peceteii se va păstra și va pătrunde în simbolul sigilar al orașului Făgăraș, o serie de monede bătute aici în secolul al XVII-lea având reprezentați trei pești, iar în secolul al XIX-lea avem mai multe sigilii ale comunei orașului cu aceleași reprezentări.

Funcționarea acestor instituții făgărășene este dovedită și de izvoarele din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Mai multe documente din perioada 1453-1483 atestă menținerea scaunului de judecată al țării, format din bătrânii jurați (*senioribus terrae Fugaras in sede iudiciaria*). Avem toate motivele să presupunem că acești bătrâni sunt de fapt boierii țării, categoria socială care a monopolizat instituțiile locale. Este o perioadă agitată în istoria Țării Făgărașului când stăpânirea țării a trecut dintr-o mână în alta, de la ruda regelui, Ioan Gereb de Vingart și apoi fiii săi, la sașii din Sibiu. Situația se va stabili abia peste două decenii, când Țara Făgărașului este dată de rege puternicului tezaurar regal Ioan Bornemissza. Castelanii acestuia vor pune pe picioare o administrație mai eficientă, vor reglementa raporturile cu satele și boierii făgărășeni și vor supraveghea îndeaproape activitatea scaunului de judecată ale cărui ședințe le prezidează întotdeauna. Ca dominium regal, Țara Făgărașului este dăruită în bloc, împiedicând-se astfel dezintegrarea ei, noii stăpâni substituindu-se practic domnilor munteni și exercitând o autoritate quasisuverană. Acest tip de autonomie specifică va fi consolidat în deceniile următoare prin dobândirea statutului de baronat liber.

Dregătorii stăpânilor domeniului vor conduce administrația și justiția țării, identificându-se astfel cu autoritatea statului. Castelanul, prefectul sau provizorul (udvarbír) prezidează scaunul de judecată al țării, format din cei 12 boieri jurați, numele cărora este trecut la sfârșitul documentelor emise. Instituția are atribuții mai largi, depășind cu mult competențele scaunelor de judecată obișnuite. Faptul că în întregul secol al XVI-lea membrii acestui scaun sunt în exclusivitate boieri făgărășeni dovedește, pe de o parte că instituția o continua pe cea din secolele anterioare, pe de altă parte că nu s-au produs schimbări esențiale din punct de vedere social și etnic în Țara Făgărașului. Boierii făgărășeni n-au fost echivalați pe deplin, ca statut juridic, cu nobilii regatului, dar au rămas în continuare elita politică și socială a țării din rândurile căreia se recrutează membrii instituțiilor

administrative și juridice. Structura scaunelor de judecată reflectă o remarcabilă longevitate a unor membri, asigurând astfel stabilitatea instituției și sugerează ideea că membrii adunării nu erau aleși pe o perioadă limitată, ci prezența lor depindea probabil atât de poziția lor în cadrul comunității boierilor din Țara Făgărașului, dar cu siguranță și de raporturile cu stăpânii țării. În vederea eficientizării guvernării domeniului, castelanii au creat o serie de instituții noi, probabil sub influența celor comitale. Documentele publicate mai recent dovedesc că încă de la începutul secolului al XVI-lea Țara Făgărașului a fost împărțită în doua pertinențe (járás), administrate de câte un comite (comes - ispán), numiți de regulă tot din rândul boierilor, iar de pe la mijlocul secolului aceștia aveau deja și câte un locțiitor (vicecomes). În a doua jumătate a aceluiași secol comiții sunt prezenți și în scaunele de judecată, numele lor fiind trecut în documente alături de cele ale asesorilor jurați.

Aceste măsuri, ca și cele ce vizau o mai severă exploatare a resurselor și populației țării, însoțite de inevitabilele abuzuri ale dregătorilor, au generat opoziția boierilor, care a mers în 1508 până la sprijinirea lui Mihnea voievod în redobândirea Țării Făgărașului. În acest context are loc elaborarea primelor statute cunoscute ale țării. Dincolo de articolele care privesc reglementarea raporturilor castelanilor cu locuitorii Țării Făgărașului, statutele au la bază, după cum se afirmă în mod explicit, obiceiurile juridice ale românilor făgărășeni, dreptul țării (jus valahicum), bunele și vechile legi ale țării. Se poate considera că statutele din 1508 reprezintă cea mai veche codificare în scris, fie și incompletă și modificată, a dreptului consuetudinar românesc.

La sfârșitul secolului al XVI-lea Țara Făgărașului devine din dominium regal domeniu princiar. Începând cu Sigismund Báthory, principii vor obișnui să confere țara drept dota principeselor lor. Astfel ea va fi stăpânită rând pe rând de către Maria Cristierna, Ecaterina de Brandenburg, Suzana Lórántfi și Ana Bornemissza. Statutul de baronat liber a putut să fie apărut în aceste condiții, în ciuda cererilor repetate ale Dietei, Făgărașul fiind exceptat chiar și atunci când baronatul liber a fost șters în Transilvania, această poziție privilegiată găsindu-și consfințirea ultimă în *Appobatae Constitutiones* din 1653.

Devenită domeniul princiar cel mai important în secolul al XVII-lea, Țara Făgărașului s-a bucurat de atenția specială a principilor și principeselor care rezidau aici perioade îndelungate ale anului. Ei nu s-au mai mulțumit cu veniturile obținute din obligațiile regaliene ale locuitorilor, ci s-au străduit să-și dureze o economie alodială proprie, să transforme un număr cât mai mare dintre țărani în iobagi. Desele și acutele nevoi financiare îi obligau

deasemenea să zălogească părți de sate nobililor din comitatele învecinate și orășenilor din Făgăraș, mulți dintre ei slușbași princieri, ceea ce va duce la o prezență semnificativă a acestora în Țara Făgărașului. Fenomenul își va găsi reflectarea cuvenită și în organizarea și funcționarea administrației și justiției țării. Țara Făgărașului, numită acum în mod consecvent district al comitatului Alba, are acum un scaun de judecată superior, prezidat de căpitanul Făgărașului și format din 12 nobili. Se păstrează scaunul boierilor, care a devenit scaunul inferior provizoral, fiind prezidat de provizor și format din cei 12 boieri asesori, ca și până atunci. Au fost create deasemenea scaune de judecată proprii pentru domeniile princiere, care s-au separat în structuri economice de sine stătătoare: Comana de Jos, Porumbacul de Jos și Șercaia. În aceste condiții, competențele scaunului boieronal din veacurile anterioare au fost mult reduse.

Autonomia Țării Făgărașului a cunoscut o evoluție specifică datorită condiției de regiune de margine a regatului, datorită stăpânirii domnilor munteni și datorită transformării ei în domeniu princiar. Pornind de la o autonomie bazată pe o puternică componentă etnică, recunoscută de regalitate (*terra Blacorum*), ea va evolua spre o diminuare continuă, deși lentă, a greutății instituțiilor proprii, până la eliminarea completă a determinării etnice, în favoarea celei sociale.

IRODALOMJEGYZÉK – BIBLIOGRAFIE

1. Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Fogaraszöld. II.* Budapest, 1987. 447-453.
2. Kolozsvári Sándor, Óvári Kelemen: *Corpus statutorum Hungariae municipalium.* I. Budapest, 1885.
3. Lukács Antal: *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI).* București, 1999.
4. Makkai László: *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631-1648).* Budapest, 1954.
5. Metes, Ștefan: Din istoria dreptului românesc din Transilvania. In: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice.* seria III. tom XVII. nr. 4. 1935.
6. Pop, Ioan-Aurel: *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI.* Cluj-Napoca, 1991.

7. Prodan, David: Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI-XVII. In: *Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări*. București, 1991. 9-158.
8. Prodan, David: *Urbariile Țării Făgărașului*. I-II. București, 1970, 1976.
9. Szádeczky Béla: *I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása. I. Bornemissza Anna gazdasági naplói (1667-1690)*. Budapest, 1911.
10. Szádeczky Lajos: *Fogarasvára és uradalma történeti emlékei*. Kolozsvár, 1892.